

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 061.2(450.361Trst=163.6)"1848"

Prejeto: 25. 4. 2022

Daša Ličen

asist. z doktoratom, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

E-pošta: dasa.licen@zrc-sazu.si

ORCID: 0000-0001-8202-6295

Zbližati, izobraziti in razvedriti slovanski živelj

Članstvo Slavjanskega društva v Trstu ob pomladi narodov

IZVLEČEK

Leta 1848 je v Trstu nastalo Slavjansko društvo. Njegovi člani so si prizadevali zblížati, izobraziti in razvedriti slovanski živelj v Trstu ter ga obenem vključiti v veliko slovansko družino. Po ustaljenih pripovedovanjih je bilo to društvo izraz vseh tržaških Slovanov, vendar ga avtorica članka na podlagi obširnega arhivskega gradiva razgrinja drugače, in sicer kot izraz tankega sloja visoko izobraženih tržaških Slovanov. Poudarja tudi pomen intelektualnih mrež, ki so vplivale na delovanje ključnih akterjev Slavjanskega društva in s tem na njihovo vlogo v procesu razširjanja liberalnih idej.

KLJUČNE BESEDE

Slavjansko društvo, Slovani, Trst, buržoazija, socialne mreže, društva

ABSTRACT

TO BRING TOGETHER, EDUCATE, AND ENTERTAIN THE SLAVS. MEMBERSHIP IN THE SLAVIC SOCIETY IN TRIESTE DURING THE SPRINGTIME OF NATIONS

The Slavic Society was founded in Trieste in 1848. Its members endeavoured to bring together, educate, and entertain the Slavic inhabitants of Trieste while also integrating them into the great Slavic family. According to the established narrative, the Slavic Society was the voice of all Trieste Slavs; however, based on extensive archival materials, the author of the article presents it as the voice of a thin stratum of well-educated Trieste Slavs. She also emphasises the importance of intellectual networks that influenced the activities of the key actors of the Slavic Society and their role in disseminating liberal ideas.

KEY WORDS

Slavic Society, Slavs, Trieste, bourgeoisie, social networks, voluntary associations

Uvod

V pričujočem članku kritično pretresam uveljavljene predstave o Slavjanskem društvu, v katero so se leta 1848 včlanili številni tržaški Slovani. Med njegove poglavitne cilje je ob medsebojnem druženju in spoznavanju spadala skrb za izobraževanje in večjo enakopravnost slovanskih prebivalcev Habsburške monarhije. Pod vprašaj postavljam idejo, da je bilo Slavjansko društvo nekakšen zastopnik vseh tržaških Slovanov. Zdi se namreč, da gre v njegovem primeru za institucijo razmeroma majhne skupine izobraženih aktivistov. Dobro leto po ustanovitvi je Slavjansko društvo združevalo že več kot 300 rednih članov. Vendar je nabor imen v kopici virov, ki slikajo delovanje društva, skromen. Iz razpoložljivih virov je mogoče izluščiti predvsem ponavljajoča se imena nekaterih posameznikov: Ivan Cerar (1789–1849), Ivan Blažir (1820–1866), Jovan Vesel Koseski (1798–1884), Simon Rudmaš (1795–1858) in Ivan Macun (1821–1883).¹ Gre za visoko izobražene moške, nosilce pomembnih odborniških funkcij, organizatorje prireditelj in pisce prispevkov tako za oba društvena lista kot za druge tiskane medije. V Trst so prišli iz drugih krajev, v mestu so delovali nekaj let in tu vseskozi gojili tesne stike s proslovanskimi intelektualnimi krogi urbanih središč Habsburške monarhije.

V nadaljevanju torej utemeljujem stališče, da je Slavjansko društvo izraz tankega sloja izobraženske »prebuditeljske« elite, pri tem pa bom prikazala vpetost najaktivnejših članov in društva kot takega v široke socialne mreže, kar nakazuje, da ideje, ki so pomenile jedro društva, niso bile samonikle. Bile so rezultat številnih dopisovanj in fizičnih obiskov drugih krajev, kjer so se lahko omenjeni tržaški aktivisti navzemali navdušenja za »slavjanstvo«. Te mreže so združevale podobno misleče slovanske oziroma slovenske člane izobraženske elite v urbanih aglomeracijah na vseh koncih in krajih habsburškega imperija. Krhanje stikov s posamezniki in društvi onkraj Trsta, ki je bilo rezultat odhajanja članov tržaške izobraženske elite, je po letu 1849 bistveno prispevalo k vse večji mlačnosti Slavjanskega društva. Vse strožji politični okvir ter bolezn, smrti in premestitve najvplivnejših članov društva so nazadnje privedle do popolne transformacije in konec petdesetih let 19. stoletja do prenehanja delovanja Slavjanskega društva.

V nadaljevanju najprej predstavim društvo in njegove najpomembnejše člane ter nakažem njihovo vpetost v socialne mreže, nato spregovorim o skupnih lastnostih teh posameznikov in poskusim pokazati, da je bila gibalno društva razmeroma maloštevilna

skupnost pripadnikov izobraženskega meščanstva. Zatem analiziram vključenost Slavjanskega društva v slovanske izobraženske mreže ter pojasnim, zakaj in kako je prišlo do zatona Slavjanskega društva. Poleg političnega konteksta je, kot rečeno, k zatonu močno prispeval umik najaktivnejših društvenikov, s čimer so se pretrgale mnoge niti, ki so tržaške slavjane družile z drugimi slovanstvu naklonjenimi gibanji po vsem imperiju.

Da bi se izognili nesporazumom, naj še pojasnim, zakaj v pričujočem besedilu Slavjanskega društva ne istim s »slovenskim«, ampak ostajam pri izvornem »slavjanskem« oziroma »slovanskem«. Razpoložljivi viri sugerirajo, da je šlo pri članih Slavjanskega društva za nekoherentno in spreminjajočo se mešanico pisanih kolektivnih čutenj in identifikacij, ki jih lahko povzamemo z izrazi, kot so panslavizem, avstroslavizem, ilirizem, jugoslovanstvo, naklonjenost ideji Slovenije oziroma »slovenstva« – v različicah, ki so bolj ali manj podobne današnji – in ne nazadnje izražanje naklonjenosti Habsburški monarhiji kot taki.²

Nastanek in delovanje društva

Turbulentno leto 1848 je pustilo pečat na različnih področjih družbenega življenja, med drugim tudi na društvenem. Očetje in razširjevalci svežih pobud, med njimi posebno političnih, so iskani oder dobili v vse številnejših društvih,³ ki so razprla do tedaj ozek prostor javnega družbenega delovanja, omogočala kritične razprave o družbenih problemih in ustvarjala »javno mnenje«. ⁴ Če se izrazim v besednjaku Jürgena Habermasa, so bila društva – ob tisku – temelj oblikovanja družbenega prostora, ki mu pravimo meščanska javnost.⁵

Čeprav je Slavjansko društvo luč sveta uradno ugledalo decembra 1848, so se priprave na ustanovitev začele že nekaj mesecev prej. Oktobra 1848 so pobudniki razposlali »Povabljenje« na ustanovni občni zbor, ki je potekal novembra.⁶ Ob tej priložnosti je bil kot predsednik, »verjetno zgolj zaradi svojega pesniškega slovesa«, potrjen Jovan Vesel Koseski, kot tajnik pa gimnazijski učitelj Ivan Macun.⁷ Že pred formalnim nastankom je društvo štel skoraj dvesto

² Podrobneje o vprašanju identifikacij članov Slavjanskega društva v poglavju *Prvo društvo tržaških Slovencev? Slavjansko društvo (1848–1858)* (Ličen, *Kulturna društva v Trstu*).

³ Judson, *Habsburški imperij*, str. 183–184.

⁴ Leta 1848 ni bilo ustanovljeno le tržaško Slavjansko društvo, pač pa so pobude lokalnih aktivistov v kombinaciji s tolerantnejšim pravnim okvirjem spodbudile nastanek podobnih društev tudi v drugih urbanih središčih Habsburške monarhije. Tako so denimo nastali *Riječka čitaonica* (Polić, *Riječka čitaonica*, str. 26) ter graško in dunajsko Društvo Slovenija, kratek čas je obstajalo tudi goriško *Slavjansko bravno društvo* (Marušič, *Pregled*, str. 170) in ne nazadnje Slovensko društvo v Ljubljani (*Novice*, 26. 7. 1848, str. 130).

⁵ Habermas, *The Public Sphere*, str. 49–55.

⁶ Vilhar, *Trst*, str. 108.

⁷ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 4.

¹ V razpoložljivih virih so imena in priimki naštetih zapisana v različnih oblikah. Iz želje po jasnosti in razumljivosti uporabljam imena, pod katerimi so ti posamezniki najbolj znani danes. V primeru Koseskega pa sledim argumentaciji Andraža Ježa, *Stanko Vraz in nacionalizem*, str. 356.

članov – med njimi ni bilo niti ene ženske –, število članov pa je v naslednjih mesecih še naraščalo.⁸ Tudi v kasnejših letih v Slavjanskem društvu ni bilo žensk, saj po društveni zakonodaji iz leta 1848 ženske niso smele biti članice političnih društev.⁹ Sodelovale so zgolj na društvenih zabavah in plesih.¹⁰

Do slovesne ustanovitve društva je prišlo v prvih društvenih prostorih v Palači Tergesteo na osrednjem Borznem trgu. Ob tej priložnosti so prostore svečano okrasili s slovanskimi in monarhičnimi barvami. Kot je v otvoritvenem govoru tistega večera dejal Koseski, »slavjanske barve ob stropu dvorane blesketajo, slavjanska lica se nam po vseh straneh svetijo, slavjanske misli naše persi dvigajo: in slavjanske besede naš posluš zadevajo.«¹¹

Ustanavljanje društva pa ni imelo zgolj ceremonialne, pač pa tudi formalno plat, ki so jo narekovala zakonodajna določila. Ustanovni odborniki Slavjanskega društva oziroma Slavjanskega zbora, kot se je društvo sprva imenovalo, so v svoj pravilnik pod točko 1. zapisali naslednje namene:

- a. *Dvignjenje slavjanstva v Austriji po mogočnosti na nar višji stopnjo izobraženja po vodilu slobode, enakosti in bratinstva.*
- b. *Zagotovljenje in obramba ustavnih naprav na potu enakih pravic vseh avstrijskih narodnosti.*
- c. *Vzajemnost, približevanje in sporazumevanje vseh kolen velikega slavjanskiga naroda.*
- d. *Podpiranje cesarstva in ustavnega prestola.*¹²

Predstavniki Slavjanskega društva so tržaško državno namestništvo že januarja 1849 seznanili z odstopom predsednika Koseskega. Neuradno naj bi njegova odločitev izhajala iz nestrinjanja s politično angažiranostjo Slavjanskega društva.¹³ Z odstopom Koseskega je predsedništvo februarja 1849, ko je društvo štelo že 336 članov,¹⁴ prešlo v roke Ivana Cerarja, kontrolorja pri glavnem carinskem uradu. Cerar je bil po besedah Salvatorja Žitka od samega začetka duša Slavjanskega društva.¹⁵ Močno si je prizadeval za ustanovitev društvenega časopisa in ga že marca 1849 naznanil namestništvu.¹⁶

Društvu in novemu mesečniku *Slavjanski rodoljub* vnovičen preobrat na političnem prizorišču Habsburške monarhije ni spodmaknil tal pod nogami. Marca 1849 je bila namreč razglašena nova ustava, ki je zavrla društveno življenje ter pričela društva strogo ločevati na politična in nepolitična.¹⁷ Strožja

pravna določila, ki so od marca 1849 vse bolj omejevala delovanje društev širom monarhije, so sprememnila tudi tržaški društveni svet. Kljub povečanemu nadzoru so člani Slavjanskega društva sklenili ostati politično društvo, zato so oblastem vnovič predložili pravila in seznam odbornikov.¹⁸ Kot so zapisali, drugače od drugih društev niso želeli »plašno odstopiti, in v tihe pohlevne berilne ali literarne društva spremeniti se«.¹⁹

Nov pretres je sledil že jeseni 1849, ko je umrl predsednik Cerar, s katerim je usahnil tudi *Slavjanski rodoljub*. Za predsednika je bil marca 1850 v prvi številki novega društvenega mesečnika razglašen German Angelić (1822–1888), diakon pravoslavne cerkve, medtem ko je mesto namestnika (še naprej) zasedal Simon Rudmaš,²⁰ prizadeven društvenik, duhovnik in šolnik. Angelić in Rudmaš sta si potem funkciji izmenjala.²¹ Že avgusta 1850 je izšla zadnja številka drugega časopisnega poskusa, v kar so člane prisilile »nepredvidljive okoliščine«. Iz zapisa lahko sklepamo, da je šlo za odsotnost urednika oziroma pomanjkanje sredstev, s katerimi bi ga plačali.²²

Med dejavnostmi, ki so združevale člane Slavjanskega društva, je bilo razen sestankov ter pisanja programskih in drugih besedil tudi druženje razvedrilne narave. Člani so lahko v društveni čitalnici listali raznovrstno čtivo: naročeni so bili na 34 različnih časopisov.²³ Med bolj sproščene društvene aktivnosti je spadalo petje slovanskih pesmi, »vse tó kar močno v dosego naših namenov perpomore«.²⁴ Manjkale niso niti gledališke predstave, kajti »kazališne, gledišne, ali če hočete, teatralne igre k obudi jezikoslovja, in tako k omiki ljudstva veliko prizamorejo«.²⁵ Člani Slavjanskega društva so uživali tudi na »veselicah«, a so v objavljenih besedilih obenem večkrat ponavljali, da »ne smemo rok v krilo djati, ne smemo le novine čitati, ali v našem zbornišu le kratek čas jiskati, in se radovati. Naš prvi namen je bil viši, je bil imenitnejši ...«²⁶

V letih restavracije, ki so sledila »pomladnemu« letu, so bili številni prebivalci imperija prisiljeni povsem pozabiti na politično udejstvovanje. Novi ukrepi so segli tudi na področje delovanja društev. Ustanavljanje in delovanje društev je od konca leta 1852 reguliral nov patent, s katerim so vsa društva prešla pod nadzor države, ki jim je za delovanje morala podeliti koncesijo.²⁷ Z uvedbo strožjih ukrepov je povezana

⁸ Pahor, Tržaški Slovenci, str. 4.

⁹ Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 461.

¹⁰ Verginella, *Ženska obrobja*, str. 166.

¹¹ *Slovenija*, 15. 12. 1848, str. 192.

¹² Po Pahor, Tržaški Slovenci, str. 4.

¹³ Prav tam.

¹⁴ *Slavjanski Rodoljub*, marec 1849, str. 1–22.

¹⁵ Žitko, Leto 1848, str. 293.

¹⁶ Pahor, Tržaški Slovenci, str. 3, 5.

¹⁷ Marušič, Pregled, str. 164; Zajc Cizelj, *Pravna osnova*, str. 146–148.

¹⁸ *Slavjanski Rodoljub*, april 1849, str. 9.

¹⁹ *Slovenija*, 5. 6. 1849, str. 178.

²⁰ *Jadranski Slavjan*, marec 1850, str. 5.

²¹ Prav tam.

²² *Jadranski Slavjan*, julij 1850, str. 120. Predsednik Simon Rudmaš si je sicer neuspešno prizadeval pridobiti gmotna sredstva za angažma novega predvidenega urednika društvenega lista – Lovra Tomana (1827–1870) (NUK, ZLT).

²³ Sturman, *Le associazioni*, str. 37.

²⁴ *Slavjanski Rodoljub*, marec 1849, str. 7.

²⁵ *Jadranski Slavjan*, junij 1850, str. 4.

²⁶ *Jadranski Slavjan*, marec 1850, str. 2.

²⁷ Zajc Cizelj, *Pravna osnova*, str. 148.

tudi ključna sprememba v delovanju Slavjanskega društva.²⁸ Policijsko poročilo iz leta 1852 priča o tem, da je bilo oktobra 1851 Slavjansko društvo, v tem primeru opredeljeno kot »Slavenverein«, zadnje tržaško društvo, ki je opustilo politično delovanje.²⁹ Kolesje zgodovine ga je iz družbeno angažiranega foruma pretvorilo v prostočasni kazino.

Viri, ki pričajo o Slavjanskem društvu po letu 1852, so redki. Vemo, da je do leta 1853 redno izdajalo *Koledarčke* za prihajajoče leto.³⁰ V različnih številkih časopisov, ki datirajo v december 1853, nismo zasledila sicer rednega poročanja o koledarčku za leto 1854. Robi Sturman pa pravi, da je bil koledarček za leto 1854 sicer pripravljen, a ga nazadnje niso natisnili.³¹ Da je društvo leta 1853 še delovalo in s tem preživelo ljubljansko Slovensko društvo, izvemo tudi iz poročila tržaškega podestata. Slavjansko društvo je postavil ob bok drugim združenjem, katerih članje je družila želja po »družabnih srečanjih in pošteni zabavi«. ³² Na tem mestu je Slavjansko društvo poimenovano *Società Slava*, vendar ga vse pogosteje najdemo pod imenom *Casino Slavo*, s čimer se je tudi na ravni ciljev in poimenovanja približalo tržaškim društvom, kazinom, namenjenim kulturnemu razvedrilo elite. Tudi po mnenju Marte Verginella se je Casino Slavo vse bolj pretvarjal v zbirališče slovanske elite in se s tem bližal salonskim društvom tipa Casino Vecchio.³³

Društvene aktivnosti so bile od leta 1853 omejene na občasne zabave.³⁴ V ljubljanskih *Novicah* so konec januarja 1854 poročali o plesu, ki ga je organiziralo Slavjansko društvo. Društvene veselice naj bi bile dobro obiskane, a so se nekateri člani pritoževali nad tem, da se »društva pravi namen, zavolj kterega se je osnovalo, žalibog, vedno bolj zanemarja, in razun slovanskih časopisov ki na mizi ležé, se v njem skoraj nič več ne najde, kar bi opravičilo ime njegovo«. Vse to naj bi se odražalo tudi na spremembah v članstvu: »To je uzrok, da je več družbinikov, gorečih za narodno reč, odstopilo, in mnogo družih udov, ktere je le bolj mar za hopsasa, hajsasa, pristopilo.«³⁵ Do preobrazbe je bil kritičen tudi škof Jernej Legat, ki je bil član društva vse od ustanovitve. Zdelo se mu je nadvse sporno, da je društvo postalo prostor, kjer naj bi dekleta iskala moža.³⁶ Podobno mnenje je z Legatom delil France Cegnar.³⁷

Samo Pahor pravi, da zadnje omembo Slavjanskega društva najdemo leta 1856, ko so njegovi člani

organizirali pustno prireditev.³⁸ Zatem naj bi društvo »ostalo slovensko zgolj še po imenu (Casino slavo)«. ³⁹ O tem, da je leta 1856 še obstajalo in združevalo 210 članov, poročajo tudi viri namestništva.⁴⁰ Med spisi namestništva sem naletela na indice, ki pričajo o delovanju Slavjanskega društva po letu 1856, in sicer da se je Casino Slavo leta 1858 preimenoval v »Società del casino filodramatico«. ⁴¹ Iz poročila je razvidno, da so se oblasti strinjale s spremembo imena in namembnosti. Po novem naj bi se namreč člani *Società del casino filodramatico* osredinjali predvsem na dramsko in glasbeno umetnost. Da se je Casino Slavo pretvoril v Società del casino filodramatico, je razvidno tudi iz mimobežne omembe tržaškega arhivista Pierpaola Dorsija.⁴² Najkasneje leta 1858 je torej izvirno Slavjansko društvo popolnoma izginilo s tržaškega prizorišča.

Najaktivnejši društveniki

Med tistimi, ki so najživahneje sodelovali v Slavjanskem društvu, je bil od samega začetka Simon Rudmaš. Rodil se je leta 1795 v kmečki družini na Koroškem,⁴³ v Gradcu študiral filozofijo in po dveh letih vstopil k benediktincem.⁴⁴ Že v tridesetih letih 19. stoletja je izražal zanimanje za napredek na področju pedagogike in s tem nadaljeval tudi po letu 1839, ko je postal vodja normalne šole v Trstu in izdal vrsto učnih knjig.⁴⁵ Od samega začetka je bil med najbolj zagnanimi člani Slavjanskega društva, nekaj časa tudi njegov predsednik, urednik in pisec številnih prispevkov za drugi društveni list – *Jadranski Slavjan*. Ko se je s sodelavcema podal na študijsko potovanje v Švico in Nemčijo, kjer je želel svoja teoretična znanja o pedagoških procesih in organizaciji šolstva podpreti s praktičnimi izkušnjami, je to obširno opisal v več prispevkih za *Jadranski Slavjan*. Med njegovimi dolgoletnimi prijatelji je bil škof Anton Martin Slomšek, s katerim je stike ohranjal tudi po letu 1851, ko je zapustil Trst.⁴⁶

Prvi predsednik Slavjanskega društva Jovan Vesel Koseski (1798–1884) je prav tako izhajal iz kmečke, resda premožnejše družine. Literarne aspiracije je kazal že v gimnazijskih letih, kasneje, med študijem prava na Dunaju in v Gradcu, pa je svojo naklonjenost verzom še poglobil in napisal prvi slovenski sonet.⁴⁷ V dvajsetih letih 19. stoletja je vstopil v državno službo in bil leta 1832 premeščen v Trst, kjer

²⁸ Gl. Marušič, *Die Vereinstätigkeit*, str. 547; Klabjan, *Puzzling*, str. 269.

²⁹ AST, LAP, 9, 1852, 1/9.1.

³⁰ Verdelski, *Opis*, str. 478.

³¹ Sturman, *Le associazioni*, str. 37.

³² AST, LAP, 13, 1853, 1/9.1.

³³ Verginella, *Sloveni*, str. 457.

³⁴ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 13.

³⁵ *Novice*, 4. 2. 1854, str. 39.

³⁶ Verginella, *Sloveni*, str. 457.

³⁷ *Novice*, 27. 12. 1854, str. 416.

³⁸ Pahor, *Družina Kalister v Trstu*, str. 49.

³⁹ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 13.

⁴⁰ AST, LAP, 28, 1856, 1/9.

⁴¹ AST, LAP, 35, 1858, 1/9.1.

⁴² Dorsi, *Stranieri in patria*, str. 121.

⁴³ Lach, *Rudmaš*, str. 1143.

⁴⁴ Logar, »Simon Rudmaš« (https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi524611/) (24. 2. 2022).

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Lach, *Rudmaš*, str. 1144.

⁴⁷ Jež, *Stanko Vraz in nacionalizem*, str. 356.

JADRANSKI SLAVJAN
PODUČIVEN LIST V RAZNIH LJUDSTVU KORISTNIH REČEH
 NA SVITLO DAN OD
SLAVJANSKIGA DRUŽTVA V TRSTU.

1. list 4. Mesca Junja 1850.

Oj! Slavjanah.
 od
 ILIR GRANOVIČA SAIMKA.

Slavjanska brajlo ojl
 Nas jest prevelik broj
 Na svietu tom!
 Kudgoder oko zrie
 Na svietu strane sve
 Svud Slavjan zemlje tre,
 Svud naš jest dom.

Svaki nas brajlo ojl
 Slavjansku slavu poj,
 Nek ori glas!
 Istok i zapad sav,
 Jug, stover zna da Slav,
 Hjeljo wiek silni lav,
 Sav sviet zna nas!

Slavjanska brajlo ojl
 Svaki svom budi svoj,
 Ljubi svak svog!
 Na siron rad viero rat,
 Jedna nas rodi mat,
 Jedan smo drugom brat,
 Jedan jest Bog!

Svaki nas budi ojl
 Odvažen za dom svoj
 U svaki sat.
 Nek pada neba svod,
 Nek zija zemlje pod,
 Sve čemo za dom, rod
 Činit i dat.

Pozovo l' trublja ojl
 Za viero, prava u boj
 Slobodu, dom?
 Tad svaki pravi Slav,
 Koi je za mač jak, zdrav,
 Ustaj kao biesni lav,
 Kuo valren grom!

Zaorio naški ojl
 Vraga se nit no boj,
 Na njog hajd tad!
 Iva nek zna vrag naš klet,
 Da čo prio Slavjan mriet,
 Neg dat si svoje striot,
 Za domi mrio rad.

Budimo zamo ojl
 U svacem za dom svoj
 Složni uvijek
 Nek mile sloge pás,
 Usajmno vežo nas,
 U njoj jest zamo spas,
 Sanga i lek!

Najde l' se koji ojl
 Nejlubi dom, rod svoj
 Naš gore list?
 Esemo taj izrod van,
 Taj nije prav Slavjan,
 Pak ča hiel svanai dan—
 Dom, rod bit čistil!

Nagovor v trimesečnem zbornu 16. Jun. 1850*

*Proševski! Proševski!
 Proševski! Proševski!*

S radostnem srcem stopim med Vas; sladki up me navdaja, da bo zares sonce tudi pred naše vrata pristjelo, da bo Slovenščina se sprebudila; in lepo cvetečo prihodnost, ki so ji kaže, doseglja. Ova moja nada se opira na Vas; na Vašo gorečo rodoljubnost, na Vašo milosercnost, blagodušnost, in razumnost. Tako Vaše neprecenljive kreposti so »Jadranskega Slavjana«, naš mesečni list, rodile, in k življenju pozvale; ga jako podpirajo; in so mi zvesto poročstvo, da mu bote tudi stavnost, veseli napredek, in nevmerljivost zagotovili. Prizanesite mi milostljivo, dragi brajlo da Vas o tem nekoliko mudim, in si torej Vašo potepeljivost sprosim. — V drugem listu je odbor svojo serčno zahvalo izrekel vsem slavnem g. članovam, ki so po svoji zlahnosercnosti prvo podlogo vrednistične denarnice ustavili; ter sklenil, da se njim, kakor VTRUŽELJEM našega časopisa, ino nar krepčim podpiravcom izobraževanja slavjanskega naroda, v listu spominek postavi, ki zamore njihovo rodolubje, in njihove žertve, dragi domovini dorovane, še poznem unukam oznanovati. Sladka dolžnost mi je; tem jakim prijateljem Slavščine svojo posebno iskreno zahvalo javno izreči, in jih svoje nepremeljive blagodarosti in svojege vodno hvaležnega (harnega) spominja pozvestil.

10

je opravljal funkcijo finančnega svetovalca.⁴⁸ Sočasno je vneto pesniško ustvarjal ter za *Novice* prevajal grška, italijanska, angleška, nemška in ruska besedila.⁴⁹ K pisanju ga je dolga leta spodbujala tudi živahna korespondenca z Bleiweisom, ki je občasno potekala v nemškem in občasno v slovenskem jeziku.⁵⁰ Leta 1848 si je Koseski v nemščini dopisoval tudi s filologom in slavistom Franom Miklošičem (1813–1891), ki je tega leta postal predsednik dunajskega Društva Slovenija.⁵¹ Koseski je bil kot dobro povezan in ugleden pesnik, prevajalec in pravnik eden ključnih članov Slavjanskega društva ter je kljub hitremu odstopu s predsedniške funkcije ostal eden najvidnejših tržaških Slovanov tudi v kasnejših letih.

Delo Koseskega je bilo pri srcu še enemu pomembnemu članu Slavjanskega društva, in sicer Iva-

nu Macunu, ki je Koseskega v svoji pesniški zbirki okronal za »kralja sedanje slovenske poezije«.⁵² Macun se je rodil leta 1821 v Slovenskih goricah ter študiral filozofijo in pravo v Gradcu. Že v mladih letih je vzpostavil stike s Stankom Vrazom, pod vplivom katerega je leta 1844 postal dopisnik časopisa *Zora dalmatinska*. Dve leti kasneje je postal suplent na tržaški gimnaziji, leta 1848 pa je napredoval v stalnega gimnazijskega učitelja.⁵³ Podobno kot Rudmaš in Koseski je tudi Macun v času bivanja v Trstu prizadevno deloval v javnosti. Svoj čas je namenjal predvsem razpravam o vprašanju maternega jezika in pozival k dvigu izobraženosti. Bil je prvi tajnik Slavjanskega društva in tako avtor nekaterih najizčrpnjših poročil o njegovih prvih korakih. Svoj čas pa je vendar namenjal tudi leposlovju.

⁴⁸ Koblar, »Vesel-Koseski, Jovan« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi778833/>) (24. 2. 2022).

⁴⁹ Krek, Slovenska literatura, str. 118.

⁵⁰ NUK, ZJVK.

⁵¹ NUK, ZJVK.

⁵² *Dom in svet*, 20. 12. 1899, str. 65.

⁵³ Šlebinger, »Macun, Ivan« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi337395/>) (24. 2. 2022).

Koseskemu je kot društveni predsednik leta 1849 sledil Ivan Cerar, ki se je leta 1789 rodil v Škofji Loki. Njegov oče je bil orglar in najbrž učitelj. Gimnazijo je sprva obiskoval v Ljubljani, kasneje v Novem mestu, konec leta 1816 pa je postal oskrbnik gozda pri Ilirski Bistrici. Znano je, da je leta 1821 napisal gozdarski spis, ki velja za prvi prispevek v slovenščini na to temo. Služboval je v več krajih, leta 1839 pa prispel v Trst, kjer je sprva deloval kot inšpektor finančnih straž in bil kasneje povišan v kontrolorja pri glavnem carinskem uradu.⁵⁴ Cerar je v zrelih letih vse odločneje vstopal v javno sfero. Po nasvetu Koseskega in neznanega tržaškega kanonika je leta 1848 celo (neuspešno) kandidiral v dunajski parlament.⁵⁵ Istega leta je začel objavljati v *Novicah* in bil kasneje pobudnik časopisa *Slavjanski rodoljub*, ki je prvič izšel leta 1849. Morda je Rudmaš Cerarja prav zato označil za »najtrdnější steber društva«, medtem ko ga je Luka Svetec postavil ob bok Francetu Prešernu in Antonu Mažgonu, dvema »rodoljuboma«, ki sta tako kot Cerar umrla leta 1849.⁵⁶

Zelo pomemben akter je bil tudi Ivan Blažir, ki se je rodil leta 1820 v Kranju. Z izjemo dejstva, da je bil njegov oče gostilničar,⁵⁷ je o njegovem otroštvu in odraščanju znanega malo. Leta 1842 je bil imenovan za uradniškega praktikanta pri kameralni upravi v Trstu, leta 1848 je nastopil službo pri policijskem ravnateljstvu in leto kasneje napredoval v drugega koncipista tržaške vlade.⁵⁸ Do leta 1850 lahko zasledimo več Blažirjevih časopisnih prispevkov, v katerih je poudarjal pomen prevajanja zakonov, da bi bili razumljivi vsem. Svoja besedila je objavljati tudi v obeh društvenih mesečnikih, a je mnoga stališča že pred nastankom Slavjanskega društva izpostavil v tržaškem časopisu *L'Osservatore triestino* in v *Giornale del Lloyd*.⁵⁹

Nekaj besed je treba nameniti tudi Dimitriju Vladisavljeviću, ki je na društveni oder stopil že ob otvoritvi. Rojen je bil leta 1788 v Kuzminu pri Sremski Mitrovici,⁶⁰ gimnazijo in teološke študije pa je opravil v Karlovcu, od koder ga je pot peljala na Reko⁶¹ in potem leta 1812 v Trst.⁶² V Trstu je dvakrat tedensko poučeval ilirski jezik in književnost. Aktivno je deloval v društvu, bil je med društvenimi odborniki in pisal za oba društvena lista. Posebno zanimivo je Vladisavljevićevo prijateljevanje s pesnikom in vladiko Črne gore Petrom II. Petrovićem Njegošem.⁶³

Kot Vladisavljević je tudi Marko Kvekić (tudi

Kvekić in Kvekić) pripadal tržaški pravoslavni skupnosti in prijateljaval z velikim Njegošem.⁶⁴ Za razliko od do sedaj omenjenih je predstavnik nekoliko drugačnega, starejšega tipa meščanstva. Njegov status ni temeljil na izobrazbi, pač pa predvsem na premoženju, bil je namreč trgovec. V emporialni Trst se je priselil v dvajsetih letih 19. stoletja.⁶⁵ Trgovska klima je na Kvekićev posel vplivala ugodno, na občinskih volitvah leta 1848 se je uvrstil med izbrane svetovalce, in sicer v kategorijo posestnikov nepremičnin, veletrgovcev, tovarnarjev in ladjarjev.⁶⁶ Kvekiću je bil blizu tudi svet kulture in politike. Od samih začetkov je bil član Slavjanskega društva in izvoljen celo za predsednika, za kar se je članom prijazno zahvalil, a funkcijo kljub temu odklonil.⁶⁷

Naj nazadnje omenim še Antona Rušnova, ki je bil kot večina drugih najaktivnejših udov Slavjanskega društva del državnega uradniškega aparata, a edinstven po tem, da je bil plemiškega porekla. O njem je znanega izredno malo, a vemo, da je leta 1848 predsedoval osrednjemu zdravstvenemu magistratu v Trstu.⁶⁸ Konec istega leta je bil med prvimi člani Slavjanskega društva, leto kasneje pa je postal eden od društvenih odbornikov in je kot tak gmotno prispeval k društvenemu časopisu *Jadranski Slavjan*.⁶⁹

Tržaški Slovani kot pripadniki izobraženskega meščanstva

Ko se je leta 1849 Viljem Dušan Lambl (1824–1895), tajnik pripravljalnega odbora slovanskega kongresa v Pragi, na obisku v Trstu seznanil s Slavjanskim društvom, ga je označil za »elitno«. ⁷⁰ Napisal je, da je društvo »v rokah samih starih, zelo važnih in izredno besedljivih gospodov«. ⁷¹ Tudi Borut Klabjan je prepričan, da je bilo Slavjansko društvo pretežno v domeni buržoazije, ⁷² medtem ko je Salvator Žitko v enem svojih člankov zapisal, da pri Slavjanskem društvu »po mnenju nekaterih italijanskih zgodovinarjev ni šlo za asociacijo okoliškega slovenskega prebivalstva, ki je bilo v veliki meri nacionalno neosveščeno, temveč za zvezo avstrijsko usmerjenih meščansko

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Dogo, *La comunità*, str. 591.

⁶⁶ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 4.

⁶⁷ *Jadranski Slavjan*, marec 1850, str. 4. Kvekić je zanimiv tudi zaradi hčere Darinke, ki se je rodila v drugi polovici tridesetih let 19. stoletja. Na večerji pri Špiru (tudi Špiro) Gopčeviću, še enem premožnem Tržičanu srbskih korenin, je mlada Darinka leta 1854 spoznala Danila Petrovića Njegoša, naslednika črnogorske vladike Petra. Danilo naj bi v Trstu imel kopico prijateljev in se tam oglasil na poti z Dunaja, nevedoč, da bo v Trstu spoznal bodočo soprogo in jo komaj dan kasneje zaprosil za roko (Vrčević, *O knjazu Danilu*). Razvoj dogodkov kaže na visok družbeni status družine Kvekić in na njeno vpetost v elitne družbene mreže.

⁶⁸ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 47.

⁶⁹ *Jadranski Slavjan*, april 1850, str. 46.

⁷⁰ Klabjan, *Češka*, str. 72–73.

⁷¹ Klabjan, *Čehi v zalivu*, str. 73–74.

⁷² Klabjan, *Puzzling*, str. 267.

⁵⁴ Jevnikar, »Cerer, Ivan Nepomuk« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1005210/>) (24. 2. 2022).

⁵⁵ SI AS 585, Slovensko društvo v Ljubljani.

⁵⁶ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 12.

⁵⁷ Marušič, »Blažir, Ivan« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1004340/>) (24. 2. 2022).

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 3.

⁶⁰ *Slovan*, 15. 6. 1886, str. 186–188.

⁶¹ Wurzbach, Vladisavljević, str. 102.

⁶² Pahor, *Tržaški Slovenci*, str. 47.

⁶³ Bonačić, Njegoš u Splitu, str. 138.

birokratskih-trgovskih skupin širšega balkanskega prostora oziroma slovanskega dela monarhije». ⁷³

Z Bourdieuejevimi besedami lahko zapišemo, da so ti najvidnejši in najaktivnejši člani posedovali specifičen kulturni, socialni in simbolni kapital, ki je definiral horizont njihovega delovanja oziroma specifičen habitus. ⁷⁴ Zgornji orisi biografij kažejo na veliko značilnosti, ki so družile najaktivnejše člane Slavjanskega društva in jih označujejo kot posebno skupino meščanstva: izobrazba, večjezičnost, visoka stopnja pismenosti, družbena angažiranost, mobilnost, pripadnost istim socialnim mrežam in vzpon po družbeni lestvici. Koseski, Macun in drugi so v večini pripadali razmeroma enotnemu in vse bolj vplivnemu *Bildungsbürgertumu*, tj. izobraženemu oziroma izobraženskemu meščanstvu. ⁷⁵ Tudi Ana Cergol Paradiž in Irena Selišnik sta v natančni raziskavi »slovenskih« intelektualcev, ki so v drugi polovici 19. stoletja bivali v Trstu, dognali, da jih je veliko izhajalo iz kmečkega okolja. S pomočjo šolanja in izobrazbe so si ustvarili premoženje in se naposled še dobro poročili. ⁷⁶

V prvi polovici 19. stoletja je po osnovni šoli s šolanjem nadaljeval le malokdo. Še leta 1854 je bilo »slovenskih« dijakov manj kot 1000, od teh se jih je na univerzitetni študij vpisala le peščica. ⁷⁷ Po zaključnem študiju se mnogi dijaki in študentje niso vrnili v rodni kraj, pač pa so si zaposlitev poiskali na Dunaju, v Celju, Trstu ali kakem drugem imperialnem središču. ⁷⁸ Ker predstavniki izobraženega meščanstva navadno niso izhajali iz vrst plemstva ali premožne gospode, sta pridobljena izobrazba (sploh na področju humanistike) in zaposlitev v državnem uradništvu (*Beamte*), sodstvu ali šolstvu zanje pomenili vzpon na družbeni lestvici. ⁷⁹ Nastajal je torej sloj, ki ni bil definiran ekonomsko ali politično, temveč predvsem kulturno.

Meritokratski pristop, ki je imperialno državno službo oblikoval že od časov Jožefa II., in razsvetljena vera v pozitivne učinke izobraževanja sta v prvi polovici 19. stoletja državne uslužbenke ustoličila kot

vodilno skupino nastajajoče civilne družbe. ⁸⁰ Leto 1848 je pomenilo prelomnico, s katero se je krepko povečala družbena inkluzivnost. V javni sferi je bilo odslej odmerjenega več prostora posebnemu sloju, ki so ga zastopali Macun, Rudmaš, Vladislavljević in drugi vplivni člani Slavjanskega društva. Tanka plast intelektualcev, ki so se zavzeto zanimali za jezik, zgodovino, politiko, šolstvo in kulturo, je zdaj svoje ideje vse pogosteje razširjala v tiskanih medijih oziroma ob različnih javnih ali poljavnih društvenih priložnostih. Predstavniki inteligence so postajali javne figure: številni med njimi so svoje ideje prevajali v politično dojemljiv jezik in tako oblikovali javno mnenje. ⁸¹

Glede na široka zanimanja in družbeno angažiranost ne preseneča, da je bila prav izobraženska elita motor nacionalnega razcveta. ⁸² Neznani avtor je v *Jadranskem Slavjanu* zapisal: »Kar sta milo sonce in vlažni dež zelišem in cveticam, to so dobri, za domovino vneti vradniki svojemu narodu!« ⁸³ Po Pietru Judsonu je bila leta 1848 nacionalna miselnost prisotna zgolj med majhno, a dobro pismeno skupino urbanih prebivalcev. ⁸⁴ Bili so pobudniki številnih kolektivnih gibanj, ki so se v desetletjih po letu 1848 izkristalizirala v nacionalna in materializirala v vsakdanu splošne populacije. Od šestdesetih let 19. stoletja lahko govorimo o fazi nacionalnega »preporoda«, ko se pod vplivom večje politične svobode in dostopa do politične oblasti pričanja na nastajajočem nacionalnem ozemlju razpredati trdna nacionalna organizacijska struktura, ki pa vendar temelji na poprejšnjih dogodkih, predvsem turbulentnem letu 1848. Pri tem ima izobraženo meščanstvo s svojo interpretativno mrežo, ki se je vzpostavila okoli leta 1848 in nato prevladala tudi med bolj neukimi sloji prebivalstva, pomembno vlogo.

Seveda pa so bili med člani Slavjanskega društva tudi premožni podjetniki, pripadniki t. i. *Wirtschaftsbürgertuma*. Med njimi najdemo zelo uspešnega finančnika in mecena Janeza Kalistra. ⁸⁵ Najdemo tudi cerkvene može, ki jih pogojno prav tako lahko štejejo med izobražensko meščanstvo, sploh v slovenskem primeru. Zelo aktivni so bili denimo Simon Rudmaš, Mihael Verne in Miha Švab. Člani društva so bili verjetno tudi delavci, saj so bila vrata odprta vsem, »naj si bodo v gospodski ali kmečki suknji«. ⁸⁶

Vpetost v socialne mreže

Za razmeroma majhno skupino visoko izobraženih meščanov, ki so vodili Slavjansko društvo, je

⁷³ Žitko, Leto 1848, str. 293. Interpretacijam Slavjanskega društva kot pretežno elitne skupnosti nasprotuje mnenje hrvaškega novinarja Iveta Mihovilovića (1971), ki je v svoji kronologiji Slavjanskega društva ob stoletnici njegovega nastanka društvo razumel skozi lečo razrednega boja. Da bi opozoril na »revolucionarne ideje« njegovih članov, se je oprl na marksistično terminologijo in govoril o »eksploataciji« s strani »dominantne građanske klase Talijana«, »zamečih zadruge«, »subverzivnosti« in seveda »borbi« (Mihovilović, Slavjansko društvo, str. 7–9). Mihovilovićeve besede je verjetno treba razumeti v luči povojne Jugoslavije, ki se je zavezala izničenju buržoazije in diktaturi proletariata. Ta *leitmotiv* je vplival tudi na njegovo razumevanje preteklosti.

⁷⁴ Bourdieu, *Praktični razlogi*.

⁷⁵ Kocka, *The European Pattern*.

⁷⁶ Cergol Paradiž in Selišnik, *Soproke*, str. 78.

⁷⁷ Šuštar, *The historical*, str. 510.

⁷⁸ Prav tam, str. 515.

⁷⁹ Več v Cohen, *Education*.

⁸⁰ Göderle, *Administration*, str. 63.

⁸¹ Krueger, *Czech*, str. 6.

⁸² Prav tam.

⁸³ *Jadranski Slavjan*, junij 1850, str. 96. Verjetno Simon Rudmaš.

⁸⁴ Judson, *Habsburški imperij*, str. 212.

⁸⁵ NŠK, H, 7, 32, Seznam članov (Elenco de'Nomi).

⁸⁶ *Slavjanski Rodoljub*, marec 1849, str. 2.

bila značilna izrazita fizična in idejna vpetost v široke mišljenjske mreže. Tovrstna omreženost ni zanimiva zgolj sama po sebi, ampak tudi kot posebna značilnost meščanstva – in če govorimo o izmenjavi idej, zlasti izobraženskega meščanstva. Stiki s sodobnimi razmisleki slovanskih in drugih intelektualcev so odmevali tudi v Trstu ter nedvomno vplivali na mišljenjske vzorce in prakse tamkajšnje slovanske inteligence. Zato bi bilo nesmiselno trditi, da je bilo Slavjansko društvo samonikel izraz političnih in kulturnih hotenj lokalnih Slovanov.

Vključenosti v socialne mreže je med drugim botrovalo dejstvo, da je bil Trst za najaktivnejše člane društva zgolj začasni dom, saj je narava njihove zaposlitve terjala nenehne premike. Tako so Rudmaš, Cerar, Sporer in drugi večkrat zamenjali kraj bivanja. S pomočjo občasnih živih stikov in predvsem pisem so ohranjali stike z nekdanjimi sodelavci, družinskimi člani in prijatelji. Izpostavljeni historični akterji so bili torej izrazito mobilni, kar je Ernst Bruckmüller opredelil kot eno ključnih značilnosti tedanjega meščanstva.⁸⁷ Tudi tisk je pripomogel k vzpostavitvi mreže podobno mislečih prebivalcev Trsta, Reke, Ljubljane, Gradca, Dunaja, Gorice in nekaterih drugih krajev.

Že v kratkih biografskih orisih najaktivnejših članov sem izpostavila nekaj potez posameznih egocentričnih mrež. Na tem mestu pa bom, da bi poudarila vpliv široke idejne mreže na delovanje društva, prikazala še pregled stikov, ki jih je Slavjansko društvo kot združenje gojilo z drugimi društvi, pa tudi stike, ki so jih posamezni vplivni člani vzdrževali z drugimi društvi, in nazadnje še vpetost v cirkulacijske mreže tiskanih medijev.

Mreže poznanstev in povezav med različnimi društvi so se pletle že od samega začetka. Koseski, prvi predsednik Slavjanskega društva, je decembra 1848 člane Slovenskega društva v Ljubljani pisno obvestil o nastanku novega društva v Trstu.⁸⁸ Spodbuda k ustanavljanju »slovenskih« družtev je decembra istega leta prišla tudi s strani Matije Majarja (1809–1892). Majarjeve ideje se vsebinsko sicer niso povsem skladale z idejami, ki so združevale člane Slavjanskega društva v Trstu. Tržacani so bili slovansko in zgolj pogojno slovensko usmerjeni, vendar to ni bila ovira pri sodelovanju z eksplicitno slovenskimi društvi. Slavjansko društvo v Trstu je namreč gojilo stike s številnimi rodoljubnimi društvi, ki so imela sedeže na Dunaju, v Gradcu, Gorici in drugod.

Tržacani so sodelovali tudi z geografsko bolj oddaljenimi, a podobnimi društvi, denimo z *Društvom za povjestico jugoslavensku*⁸⁹ in češkim društvom Slovanska lipa. Interes so izkazovali tudi za društva drugačnega tipa, na primer za Kmetijsko društvo v

Gorici, ki je v *Jadranski Slavjan* pošiljalo izčrpna poročila o svojih skupščinah.⁹⁰

Skratka, stiki Slavjanskega društva z drugimi društvi in vplivnimi Slavjani so bili precej pogosti. Tudi posamezni člani društva so gojili številne interese (od poezije do gozdarstva), pisali za zelo različne časopise in sodelovali v različnih društvih. Ivan Cerar je bil na primer vse od leta 1827 član Kranjske kmetijske družbe, sprva redni, nato dopisni.⁹¹ Od julija 1848 ga najdemo tudi med člani že omenjenega Slovenskega društva v Ljubljani.⁹² Člani Slovenskega društva v Ljubljani so bili tudi drugi člani Slavjanskega društva, na primer uradnik Ludvik Paveš in seveda Koseski.⁹³ Članstvo Slavjanskega društva je do določene mere sovpadalo tudi s članstvom leta 1851 ustanovljenega Društva Sv. Mohora (kasnejša Mohorjeva družba), ki je ciljalo na pobožnejše naročnike in si prizadevalo širiti katoliško literaturo. Prvaka Slavjanskega društva, Miha Švab in Jovan Vesel Koseski, sta v knjižici Društva Sv. Mohora iz leta 1852 zavedena celo kot društvena odbornika.⁹⁴

Stike s sorodnimi izobraženskimi krogi so člani Slavjanskega društva gojili tudi s pomočjo tiska. Na enem izmed seznamov časopisja, ki ga je prejemale Slavjansko društvo, poleg že omenjenih *Novic* najdemo še dva ljubljanska časopisa: *Vedež in Slovenija*. Iz Zagreba so Tržacani prejeli *Novine hervaške, slavonske i dalmatinske* in *Slavenski Jug*, *Noviny Lipu Slovanske* in *Narodni Noviny* iz Prage, *Moravské Noviny* iz Brna, *Zoro dalmatinsko* iz Zadra, *Napredak* iz Karlovca, *Serbske Novine* iz Beograda in *Zoro galicko* iz Lviva.⁹⁵ Občasno so v *Slavjanskem rodoljubu* in *Jadranskem Slavjanu* objavili besedila iz sorodnih časopisov, na primer *Zore Dalmatinske*,⁹⁶ kar kaže tudi na tesne stike med uredništvi. Članom so bili na razpolago tudi v nemščini pisani časopisi, ki so se osredinjali na slovanske skupnosti, na primer *Laibacher Zeitung mit dem Ilyrischen Blatt* in *Der Serbe*. Ne nazadnje so bili seznanjeni s časopisjem, pisanim v italijanskem jeziku (*Osservatore Triestino*, *Il Diavolotto*, *Gazzetta di Milano*, *Gazzetta di Zara* in drugi).⁹⁷

Slovo vodilnih članov

Na novo uvedeni neoabsolutistični ukrepi so vplivali na postopno zamrtje številnih društev, med njimi

⁹⁰ *Jadranski Slavjan*, april 1850, str. 37; *Jadranski Slavjan*, junij 1850, str. 94.

⁹¹ Pahor, Tržaški Slovenci, str. 10.

⁹² SI AS 585, Slovensko društvo v Ljubljani. Na seznam članov je vpisan kot Johann Cörrer, medtem ko se je istega leta v pismu članom Slovenskega društva podpisal kot Janez Cerer, pod poziv kranjskim Slovencem, posebno tistim v postojnski kresiji, pa kot Janez Cerrer (Zörrer).

⁹³ Prav tam.

⁹⁴ AST, LAP, 13, 1853, 1/9.1.

⁹⁵ *Slavjanski Rodoljub*, marec 1849, str. 6–7.

⁹⁶ *Jadranski Slavjan*, april 1850, str. 40.

⁹⁷ *Slavjanski Rodoljub*, marec 1849, str. 6–7.

⁸⁷ Bruckmüller, Nove raziskave.

⁸⁸ SI AS 585, Slovensko društvo v Ljubljani.

⁸⁹ *Jadranski Slavjan*, junij 1850, str. 89–91.

tudi Slavjanskega. K njegovi preobrazbi in zamrtju pa je prispeval tudi odhod najpomembnejših članov. Prvi se je od društva poslovil Ivan Cerar. Zaradi kolere je preminil že avgusta 1849.⁹⁸ Sledil mu je Ivan Macun, ki je bil premeščan v Zagreb, kjer je kot gimnazijski učitelj nastopil oktobra 1850. Zaradi številnih kritik, ki jih je požela njegova krestomatija, naj bi se za kratek čas zaprl vase in se umaknil »vsake-mu javnemu narodnemu delu«. ⁹⁹ Z objavo podobnih besedil je potem nadaljeval. Leta 1852 je sodeloval pri sestavi hrvaške terminologije, kasneje je pripravil več slovnice in drugih šolskih knjig, tik pred smrtjo pa tudi delo *Književna zgodovina Slovenskega Štajerja* (1883), ki ga je posvetil Franu Miklošiču. Naj dodam, da je Macun v šestdesetih letih prevzel še eno pomembno vlogo, postal je tajnik Narodne čitalnice v Ljubljani.¹⁰⁰ Kljub umiku iz Trsta je torej ostal aktiven v javnem življenju in zavzet za rodoljubne cilje.

Istega leta kot Macun je s tržaškega prizorišča izginil Ivan Blažir. V svojem zadnjem javnem pismu, ki ga je leta 1850 objavil v *Jadranskem rodoljubu*, je agitiral za rabo materinščine, kritiziral povezovanje z Nemci ter hvalil cesarja in »milo Avstrijo«. ¹⁰¹ Od tedaj se v javnosti, kot kaže, ni več oglašil, pri čemer ni povsem znano, zakaj. Trst je zapustil najkasneje leta 1855, ko je postal tajnik na notranjem ministrstvu na Dunaju.¹⁰²

Približno v istem času je iz Slavjanskega društva odšel Anton Rušnov. Poleti 1850 se je preselil na Reko, kjer je pod banom Jelačićem nastopil novo funkcijo. Postal je »banski povjerenik« oziroma »izvoljeni veliki župan v Reki«. ¹⁰³ Obvestilo iz Jadranskega Slavjana, ki je sledilo njegovemu odhodu, priča o »solznih očeh« tržaških Slavjanov, pa vendar tudi o veselju, da je bila ta pomembna naloga poverjena prav sotrudniku Rušnovu.¹⁰⁴

Eden hujših udarcev za Slavjansko društvo je bila premestitev Simona Rudmaša. Z začetkom leta 1851 je nastopil službo šolskega svetnika in nadzornika ljudskih šol na rodnem Koroškem. Naselil se je v Celovcu, kjer je vztrajno nadaljeval z »akcijo«. ¹⁰⁵ Bil je aktiven v Društvu Sv. Mohora, nekaj časa tudi kot odbornik;¹⁰⁶ naročen je bil na *Slovensko bčelo*¹⁰⁷ in velikokrat omenjen v raznih tiskanih medijih. V *Slovenskem prijatelju: Časopisu za šolo in dom* ga je

zaradi rodoljubnih pedagoških naprezanj hvalil sam Majar.¹⁰⁸

Do leta 1852 zelo angažiranega Koseskega ni čakalo nič dobrega. Operacija tura na licu je imela hude posledice. Otrpni so mu udi, zaradi česar se je bil že leta 1852 prisiljen upokojiti.¹⁰⁹ Čeprav je pred nastopom boleznin načrtoval objavo verzificirane mitologije in zgodovine človeštva pod naslovom *Jabelkobranje in Golobnjak*, je za kar šestnajst let umolknil.¹¹⁰ Trsta ni zapustil. Leta 1884 je tu umrl in bil pokopan na pokopališču pri Sv. Ani. Na njegovem pogrebu je spregovoril eden njegovih dolgoletnih prijateljev France Cegnar.¹¹¹

Naj naposled omenimo še Vladislavjevića in Kvekicića, ki Trsta nista zapustila. Lahko le ugibamo, kaj točno se je z njima zgodilo. Morda je na šibitev njune vloge v tržaškem javnem življenju vplivala tudi njuna visoka starost. Ne nazadnje sta že pred koncem šestega desetletja 19. stoletja oba našla svoj poslednji mir; Kvekicić je svet živih zapustil leta 1855, Vladislavjević pa tri leta kasneje.¹¹²

Nastop Bachovega absolutizma je brez dvoma vplival na oženje javnega prostora in diskurza ter s tem na življenje društev, ki so bila prisiljena opustiti politične ambicije. A ob zunanjih dejavnikih so bili, kot rečeno, ključni tudi notranji. Kot kaže, so se nekateri najaktivnejši člani Slavjanskega društva kmalu po letu 1849 razkropili na različne konce monarhije, drugim jo je zagodlo zdravje, za tretje pa so bile usodne bolezni. Člani, ki so se preselili drugam, so v novem kraju nadaljevali z delovanjem v javnem življenju. Tu velja omeniti predvsem Macuna in Rudmaša, ki se je kot rodoljub v naslednjih desetletjih udeleževal še bolj goreče. To bi lahko pomenilo, da Bachov absolutizem ni bil edini razlog za postopno zamrtje Slavjanskega društva. Na to kažejo tudi zgoraj omenjene kritike vse bolj zabavljajškega značaja Slavjanskega društva, ki so prihajale s strani sodobnikov in kažejo na to, da bi bilo – novemu režimu navkljub – resnejše politično delovanje v kulturni prebleki mogoče tudi v petdesetih letih, ko bi le obstajali posamezniki, ki bi jih to zanimalo.

Društvo kot izraz pečice izobraženih meščanov

Slavjansko društvo potemtakem ni zastopalo kolektivnega stališča tržaških Slovanov oziroma Slavjanov, saj je v resnici združevalo le njihov manjši del. Še več, v društvu je bilo zares aktivnih le manjše število članov, ki sem jih identificirala kot predstavnike izobraženega meščanstva. Najbolj zavzeti člani Slavjanskega društva so pripadali maloštevilni skupnosti

⁹⁸ Jevnikar, »Cerar, Ivan Nepomuk« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1005210/>) (24. 2. 2022).

⁹⁹ Šlebinger, »Macun, Ivan« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi337395/>) (24. 2. 2022).

¹⁰⁰ SI AS 585, Slovensko društvo v Ljubljani.

¹⁰¹ *Jadranski Slavjan*, marec 1850, str. 6–8.

¹⁰² Marušič, »Blažir, Ivan« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1004340/>) (24. 2. 2022).

¹⁰³ *Jadranski Slavjan*, avgust 1850, str. 117–118. Nepodpisani avtor vira je verjetno Simon Rudmaš.

¹⁰⁴ Prav tam.

¹⁰⁵ Lach, Rudmaš, str. 1144.

¹⁰⁶ *Slovenska bčela*, 1. 1. 1852, str. 1–2.

¹⁰⁷ *Slovenska bčela*, 1. 1. 1852, str. V.

¹⁰⁸ *Slovenski prijatelj*, 1856, str. 129–132.

¹⁰⁹ Koblar, »Veseli-Koseski, Jovan« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi778833/>) (24. 2. 2022)

¹¹⁰ Prav tam.

¹¹¹ *Dom in svet*, 1. 12. 1898, str. 714.

¹¹² *Slovan*, 15. 6. 1886, str. 170.

visoko izobraženih in spremembam naklonjenih meščanov, ki so bili leta 1848 predvsem s pomočjo društva in časopisja ključni akterji v procesu osamosvajanja angažiranega javnega mnenja. Njihov angažma pa ni bil samonikel. Nasprotno, bil je plod stikov s številnimi drugimi podobno mislečimi angažiranimi rodoljubi in rodoljubnimi društvi. Kroženje idej je obenem omogočala vključenost v podobno bralno mrežo. Gosta, po prostoru celotne srednje Evrope razpredena socialna mreža je podobno misleče rodoljube, društva in medije prepletala v razmeroma enotno skupnost, ki se je leta 1848 živahno razmahnila, a je bila nedolgo zatem v veliki meri utišana. Vse strožji mehanizmi državnega nadzora, ki so nastopili v petdesetih letih, so delovanju Slavjanskega društva prirezali krila, k zaspanemu koncu društva pa je prispevalo tudi izginotje aktivističnega humusa. Prilagodniki skupnosti izobraženih meščanov, ki je vodila Slavjansko društvo, sicer niso bili rojeni v Trstu, so pa med letoma 1848 in 1852 v njem prebivali ter v tem času bistveno vplivali na tamkajšnjo slavjansko skupnost, še bolj pa na podobo o tedanjih tržaških Slovanih, kakršno imamo danes.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 585, Slovensko društvo v Ljubljani, 1848–1853.

AST – Archivio di Stato di Trieste

LAP, Luogotenenza Atti Presidiali (1850–1905).

NŠK – Narodna in študijska knjižnica, Odsek za zgodovino in etnografijo
Kulturna društva na Tržaškem 1845–1927, fasc. 7; mapa 32, Slavjansko društvo, Seznam članov (*Elenco de'Nomí*).

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica

ZJVK – Rokopisni oddelek, Ms 1912, Zapuščina Jovana Vesela Koseskega.

ZLT – Rokopisni oddelek, Ms 1446, Zapuščina Lovra Tomana.

ČASOPISI

Dom in svet, 1898–1899.

Jadranski Slavjan, 1850.

(*Kmetijske in rokodelske*) *Novice*, 1848, 1854.

Slavjanski Rodoljub, 1849.

Slovan, 1886.

Slovenija, 1848–1849.

Slovenska Bčela, 1852.

Slovenski prijatelj, 1856.

LITERATURA

Bonači, Ivan: Njegoš u Splitu. *Njegoš i Hrvati. Zbornik o Njegošu* (ur. Radoslav Ratković in Jelena Đurović). Zagreb: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske; Podgorica: Matica crnogorska, 2011, str. 138–143.

Bourdieu, Pierre: *Praktični razlogi: o teoriji delovanja*. Ljubljana, Krtina, 2019 [1977].

Bruckmüller, Ernst: Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva. *Zgodovinski časopis* 45, 1991, št. 3, str. 369–389.

Cergol Paradiž, Ana in Selišnik, Irena: Soproge slovenske elite v Ljubljani in Trstu. *Prispevki za novejšo zgodovino* 58, 2018, št. 2, str. 51–84.

Cohen, Gary B.: *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria 1848–1918*. West Lafayette: Purdue University Press, 1996.

Dogo, Marco: La comunità serbo-illirica di Trieste v Storia economica e sociale di Trieste. 1748–1901. *Storia economica e sociale di Trieste I, La città dei gruppi 1719–1918* (ur. Roberto Finzi in Giovanni Panjek). Trst: Lint, 2001, str. 573–602.

Dorsi, Pierpaolo: Stranieri in patria. La parabola del gruppo minoritario tedesco nella Trieste austriaca. *Clio XXXVII*, 2001, št. 1, str. 5–58.

Dorsi, Pierpaolo: Le fonti per la storia dell'associazionismo sloveno nell' Archivio di Stato di Trieste. *Archivi* 25, 2002, št. 1, str. 119–127.

Göderle, Wolfgang: Administration, Science, and the State: The 1869 Population Census in Austria-Hungary. *Austrian History Yearbook* 47, 2016, str. 61–88.

Habermas, Jürgen: The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964). *New German Critique* 1, 1974, št. 3, str. 49–55.

Jež, Andraž: *Stanko Vraz in nacionalizem: od narobe Katona do narobe Prešerna*. Ljubljana: Založba ZRC, 2016.

Judson, Pieter: *Habsburški imperij: nova zgodovina*. Ljubljana: Sophia, 2018.

Klabjan, Borut: Cehi v zalivu. *Zgodovinski časopis* 60, 2006, št. 1–2, str. 69–94.

Klabjan, Borut: Puzzling (out) citizenship and nationality: Czechs in Trieste before and after the First World War. *Beyond the Balkans: towards an inclusive history of Southeastern Europe* (ur. Sabine Rutar). Zürich, Münster: Lit Verlag, 2014, str. 265–278.

Klabjan, Borut: Češka, slovenska in slovanska narodna zavest v Trstu od leta 1848 do prve svetovne vojne. *Trst: Umetnostni izraz ob nacionalnem vprašanju: glasba, likovna in besedna umetnost ob slovensko-italijanski meji v drugi polovici XIX. stoletja do prihoda fašizma* (ur. Aleksander Rojc). Trst: Glasbena matica; Ljubljana: Založba ZRC, 2014, str. 67–90.

- Kocka, Jürgen: The European Pattern and the German Case. *Bourgeois Society in Nineteenth-Century Europe* (ur. Allan Mitchell, Gus Fagan in Jürgen Kocka). Oxford: Berg, 1993 [1988], str. 13–39.
- Krek, Gregor: Slovenska literatura. *Avstro-ogrška monarhija v besedi in podobi. Slovenci 2. Kranjska, Primorje*. Ljubljana: Založba ZRC, 2018 [1891], str. 97–121.
- Krueger, Rita: *Czech, German & Noble. Status and National Identity in Habsburg Bohemia*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Lach, Alois: Rudmaš, Šimen. *Enzyklopaedie der Slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška. Von den Anfängen bis 1942. Band 3: PO–Ž* (ur. Katja Sturm-Schnabl in Bojan-Ilija Schnabl). Dunaj: Böhlau, 2016, str. 1143–1145.
- Ličen, Daša: *Kulturna društva v Trstu kot prizorišča identifikacijskih procesov tržaškega prebivalstva (1848–1914)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2021.
- Marušič, Branko: Pregled društvene dejavnosti v Avstrijskem primorju (1848–1918). *Annales series historia et sociologia* 9, 1999, št. 1, str. 163–193.
- Marušič, Branko: Die Vereinstätigkeit im österreichischen Küstenland (Triest, Görz-Gradisca, Istrien). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band VIII, Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft 1. Teil: Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, str. 541–585.
- Mihovilović, Ive: Slavjansko društvo (Iz »Kola«, br. 4–1948). *Slavjanski Rodoljub. Faksimile vseh šestih števil iz leta 1849* (ur. Stanislav Renko). Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1971, str. 7–9.
- Pahor, Milan: Družina Kalister v Trstu. Podoba Trsta v 19. in začetku 20. stoletja ter narodni preporod tržaških Slovencev. *Kronika* 58, 2010, št. 1, str. 29–58.
- Pahor, Samo: Tržaški Slovenci v letih 1848–49 in Slavjanski Rodoljub. *Slavjanski Rodoljub. Faksimile vseh šestih števil iz leta 1849* (ur. Stanislav Renko). Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1971, str. 3–6.
- Polić, Maja: Riječka čitaonica od osnutka do 1918. godine. *Rijeka* 16, 2001, št. 2, str. 13–71.
- Sturman, Roberto: *Le associazioni e i giornali sloveni a Trieste dal 1848 al 1890*. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, 1996.
- Šuštar, Branko: The historical development of the formation of the elite in the south of the Habsburg Empire. Slovenes and the schooling of the intellectual class in the late 1800s and early 1900s. *History of education & children's literature* 10, 2015, št. 1, str. 505–526.
- Verdelski, Josip: *Opis in zgodovina Trsta in njegove okolice z uverstitvijo kratkega geografičnega in zgodovinskega pregleda starih in sedanih Slavjanov, kakor še tudi kratke omembe njihove osode in omike*. Trst: Avstrijski Lloyd, 1872.
- Verginella, Marta: Sloveni a Trieste tra Sette e Ottocento. Da comunità etnica a minoranza nazionale. *Storia economica e sociale di Trieste* (ur. Roberto Finzi, Giovanni Panjek, Giacomo Borruso in Loredana Panariti). Trieste: Lint, 2001, str. 441–471.
- Verginella, Marta: *Ženska obrobja: vpis žensk v zgodovino Slovencev*. Ljubljana: Delta, 2006.
- Vilfan, Sergej: *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- Vilhar, Srečko: Trst v dva tisoč letih. *Jadranski koledar*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1959, str. 103–111.
- Zajc Cizelj, Ivanka: Pravna osnova za delovanje društva 1849–1941. *Arhivi* 27, 2004, št. 1, str. 145–166.
- Žitko, Salvator: Leto 1848 in proces formiranja nacionalne zavesti pri tržaških in istrskih Slovencih. *Annales* 9, 1999, št. 2, str. 291–300.
- Wurzbach, Constant von (ur.): Vladislavjevic, Demeter. *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*. Dunaj: K. k. Hof und Staatsdruckerei, 1885, str. 102.

SPLETNI VIRI

Slovenska biografija

- Jevnikar, Martin: Cerer, Ivan Nepomuk (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1005210/>).
- Koblar, France: Vesel-Koseski, Jovan (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi778833/>).
- Logar, Janez: Simon Rudmaš (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi524611/>).
- Marušič, Branko: Blažir, Ivan (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1004340/>).
- Šlebinger, Janko: Macun, Ivan (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi337395/>).

Portal Montenegrina. Kulturna kapija Crne Gore

- Vrčević, Vuk: O knjazu Danilu. Prvič objavljeno v Vijestima od 3. do 13. aprila 2010. <http://montenegrina.net/nauka/istorija/crna-gora-u-xix-v/vladavina-knjaza-danila/o-knjazu-danilu-vuk-vrcevic/>

 S U M M A R Y

To bring together, educate, and entertain the Slavs. Membership in the Slavic Society in Trieste during the Springtime of Nations

In 1848, Trieste witnessed the establishment of a new voluntary association, “Slavjansko društvo” or the Slavic Society. A year later, the society already had over 300 regular and exclusively male members who strove to bring together the Slavic inhabitants of Trieste, educate and entertain them, as well as to integrate the local Slavs in what they perceived as the great Pan-European Slavic family. The sources available make repeated mention of the following individuals: Ivan Cerar (1789–1849), Ivan Blažir (1820–1866), Jovan Vesel Koseski (1798–1884), Simon Rudmaš (1795–1858), and Ivan Macun (1821–1883). These were well-educated men, holders of important committee positions, organisers of events, and writers of articles for both the Society’s journals and other printed media. Having come to Trieste from elsewhere, they were active in the city for a few years and throughout maintained close contacts with

pro-Slavic intellectual circles in the urban centres of the Habsburg Monarchy.

The Slavic Society has commonly been interpreted as the voice of all Slavs living in Trieste. However, drawing on an array of sources available, the author of the article questions this notion and suggests that the voluntary association was, in fact, the voice of a very thin stratum of the local Slavic bourgeoisie. More specifically, the Slavic Society was founded and actively led by approximately a dozen of educated men. In addition, the article highlights the importance of social networks that influenced the spread of liberal ideas, practices, and, not least, hopes that the members held and strove to disseminate. At that time, a dense social network spread across Central Europe integrating like-minded patriots, associations, and media into a relatively unified community that was largely silenced not long after 1848. The increasingly stringent mechanisms of state control that came in the 1850s clipped the wings of the Slavic Society, and the disappearance of the activist humus further contributed to its end. In this context, the author interprets the Slavic Society not simply as a grassroots and innate association but as a part of the bigger Central and Southeastern European intellectual network.